

ВИСНОВОК

**про наукову новизну, теоретичне та практичне значення
результатів дисертації Гаряги Олега Олександровича
на тему: «Доступ до правосуддя за судовими статутами 1864 року:
законодавчі норми та реалії політики самодержавства в Україні у кінці
XIX – на початку XX ст. (історико-правове дослідження)», що подана на
здобуття наукового ступеня доктора філософії з галузі знань 08 «Право»
за спеціальністю 081 «Право»**

Дисертаційна робота Гаряги Олега Олександровича на тему: «Доступ до правосуддя за судовими статутами 1864 року: законодавчі норми та реалії політики самодержавства в Україні у кінці XIX – на початку XX ст. (історико-правове дослідження)» була розглянута на засіданні міжкафедрального семінару, який було проведено 05 червня 2025 року, протокол №11.

Актуальність теми дослідження. Розбудова сучасної української демократичної правової держави на сучасному етапі потребує належного забезпечення верховенства права, взаємної відповідальності людини і держави. Важливим елементом цього процесу є незалежна судова влада, в умовах якої повною мірою забезпечувався б принцип доступу до правосуддя, як гарантії захисту прав і свобод людини та громадянина. Саме доступ до правосуддя як можливість кожної особи безперешкодно звертатися до судових й інших механізмів відправлення правосуддя та брати участь у процесі розгляду справи на будь-якій його стадії є важливим критерієм оцінки ефективності судової влади у державі. Забезпечення належного доступу до правосуддя робить можливим реалізацію комплексу таких прав, як право на судовий захист, на участь в судовому засіданні, на рівність і змагальність сторін, на справедливий судовий розгляд.

В умовах проголошених сьогодні реформ системи правосуддя надзвичайно важливим є гарантування на державному рівні незалежності суду, належної кваліфікації суддівського корпусу, справедливої судової процедури, юридичної визначеності, ефективності судового захисту, єдиної судової практики, відкритості судових рішень. Це суттєво сприятиме реальній можливості безперешкодного звернення до судових інституцій, де на належному рівні забезпечуватиметься захист громадян від будь-яких незаконних посягань на їхні права і свободи.

З метою належного розвитку системи правосуддя в Україні важливо осмислити, що модернізація системи державного управління, в тому числі й комплексу судових установ, зростання рівня ефективності роботи судових органів має супроводжуватись правовим забезпеченням даного процесу з урахуванням відповідного історико-правового досвіду розбудови незалежного демократичного суду.

У зв'язку з цим постає реальна потреба всебічного вивчення позитивного досвіду минулих історичних епох, зокрема в аспекті становлення судових інституцій та відповідної законодавчої бази, що

регулювала дані процеси. Подібні процеси вже мали місце в історії українського державотворення, зокрема в період реформування судової системи, яке супроводжувалось прийняттям та введенням в дію норм судових статутів 1864 року. Реформа системи правосуддя супроводжувалась вивченням і запровадженням ефективної практики європейського судочинства, де було закріплено принципи незмінності і незалежності суддів; презумпцію невинуватості та рівність усіх перед законом; гласність, усність, змагальність судочинства тощо. Зазначені демократичні принципи системи правосуддя хоча й за своєю природою не відповідали принципам офіційної державної політики, все ж створили міцний фундамент для практичної діяльності судових інституцій та нагромадили чималий позитивний досвід у сфері доступу до правосуддя у наступні історичні періоди.

Зазначені аргументи суттєво актуалізують досліджувану проблематику і доводять її актуальність на сьогоднішній день. Всебічне об'єктивне дослідження з історико-правових позицій доступу до правосуддя за судовими статутами 1864 року, аналіз їх законодавчих норм у контексті політики самодержавства в Україні у кінці XIX – на початку XX ст. сприятиме ефективним змінам у процесі реформування вітчизняної системи правосуддя, дасть можливість не лише уникнути прорахунків та упущень минулих епох, але й ефективно використати нагромаджений позитивний досвід у сфері судочинства на сучасному етапі.

На сьогоднішній день наукові пошуки вчених зосереджувались основним чином навколо основних аспектів судової реформи 1864 року, її суті, особливостей підготовки, механізмів реалізації, ролі і значення для функціонування судових інституцій того часу. Віддаючи належне зробленому, потрібно констатувати, що спеціального комплексного дослідження, де повною мірою відображався б доступ до правосуддя за судовими статутами 1864 року з аналізом у цьому контексті їх законодавчих норм та реалій політики самодержавства в Україні у кінці XIX – на початку XX ст. на сьогоднішній день немає.

Теоретичну основу дисертації склали праці відомих вітчизняних науковців, серед них: О. Биков, О. Биркович, М. Бурдін, Є. Бутирін, Ю. Гоцуляк, К. Добкіна, В. Єрмолаєв, Е. Іскендеров, О. Ковалишин, В. Корольова, В. Кравчук, С. Крушинський, Г. Лаврик, Ю. Левчук, Н. Лешкович, В. Лизогуб, О. Липитчук, В. Максимова, А. Меланчук, О. Нестерцова-Собакар, С. Обрусна, В. Павелко, В. Панченко, І. Поляков, В. Прус, В. Рум'янцев, Р. Савуляк, О. Самойленко, О. Сарнацький, О. Святоцький, О. Серєда, О. Серяков, Д. Сімонович, В. Скоморовський, І. Скуратович, Д. Слинько, О. Соп'яненко, В. Сухонос, О. Таваркіладзе, І. Усенко, О. Феоктістова, А. Француз, А. Цибуляк-Кустевич, Д. Чепкаленко, О. Чудновський, В. Шандра, Т. Шаравара, О. Ярмиш, М. Яцишин та інші.

2. Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами.

Дисертаційне дослідження проведено в межах науково-дослідної теми кафедри теорії та історії держави і права Вищого навчального закладу «Університет економіки та права «КРОК» – «Теоретичні та практичні

проблеми забезпечення прав людини та дитини в умовах розбудови правової, демократичної, соціально-орієнтованої держави з широко розгалуженими інститутами громадянського суспільства» (номер державної реєстрації: 0118U001384).

3. Наукова новизна отриманих результатів полягає в тому, що за своїм змістом та характером дисертація є першим у вітчизняній юридичній науці дослідженням, де здійснено комплексний аналіз законодавчих норм судових статутів 1864 року у сфері доступу до правосуддя з урахуванням реалій політики самодержавства в Україні у кінці XIX – на початку XX ст. Результати дослідження відображено у наступних теоретичних та практичних положеннях:

вперше:

– обґрунтовано, що специфіка доступу до правосуддя в українських землях у період панування російського самодержавного режиму безпосередньо пов'язана з конкретними історичними умовами державотворення з урахуванням характерологічних ознак, що визначали її особливості;

– охарактеризовано чинники, які вплинули на процес формування основ доступу до правосуддя в українських землях після запровадження судових статутів 1864 року;

– проаналізовано, що доступ до правосуддя за судовими статутами мав забезпечуватись кращими західними зразками судочинства із закріпленням принципів незмінності та незалежності суддів, презумпції невинуватості і рівності усіх перед законом, гласності, усності, змагальності судочинства;

– доведено, що на практиці ідея доступу до правосуддя на нових демократичних засадах входила у протиріччя із сутністю російського імперського самодержавного режиму, у зв'язку з чим ключові принципи та інститути, проголошені судовими статутами 1864 р., зазнавали систематичних утисків та обмежень;

удосконалено:

– положення щодо механізмів запровадження норм судових статутів 1864 року на території українських земель у складі російської імперії з урахуванням політичної, географічної, соціально-економічної, етнічної, культурної специфіки краю;

– домінанти про роль і місце судових інституцій у процесах створення і застосування політики у сфері судочинства, а також як установ щодо надання рекомендацій з розвитку системи правосуддя як в локальному, так і загальному масштабі;

– постулати щодо врахування практики трансформаційних процесів у російській імперії в другій половині XIX – початку XX ст. в сучасних умовах реформування судової системи;

набули подальшого розвитку:

– положення про особливість основних функцій судових інституцій, де поряд із безпосереднім здійсненням судочинства вони являли собою

суттєвий ресурсний центр з розвитку адвокатури, прокуратури, нотаріату, органів слідства;

– твердження про визначну роль судових статутів у процесі переходу від інквізиційного до змагального процесу, коли суперечка двох рівноправних сторін відбувалася перед третьою особою – суддею;

– питання про базову конструкцію реформування системи правосуддя на шляху до проголошення незалежності суду.

4. Теоретичне значення результатів дисертації. У дисертації здійснено комплексний історико-правовий аналіз норм судових статутів 1864 року у сфері доступу до правосуддя з урахуванням реалій політики самодержавства в Україні у кінці ХІХ – на початку ХХ ст.

Сформульовані у дисертації висновки сприяють поглибленню уявлень про закономірності становлення правової системи на українських землях у складі російської імперії, а також дають змогу провести паралелі з сучасними викликами у сфері судочинства. Таким чином, результати дослідження можуть бути використані як методологічна основа для подальших наукових досліджень у галузі історії права, теорії держави і права, порівняльного правознавства, а також при розробці концепцій судово-правових реформ в Україні.

5. Практичне значення результатів дисертації полягає в тому, що розроблені у дисертаційному дослідженні висновки та пропозиції можна використати у таких сферах:

правотворчості – для сприяння покращенню ефективності заходів з розробки нормативно-правових актів, виявлення й усунення існуючих у чинному законодавстві прогалин та колізій;

– *правозастосовчій діяльності* – результати дослідження можуть бути застосовані в умовах реформування судової системи на сучасному етапі вітчизняного державотворення;

– *науково-дослідній* – при проведенні досліджень з питань реалізації судової реформи;

– *навчальному процесі* – для здобувачів вищої освіти під час вивчення курсів з «Історії держави і права України», «Історії політичних та правових вчень», «Теорії держави і права», «Історії України», «Політології», відповідних спецкурсів у вищих навчальних закладах, написання підручників та навчально-методичних посібників.

6. Особиста участь автора в одержанні наукових і практичних результатів, що викладені в дисертаційній роботі. Дисертація є самостійною роботою. Висновки й положення наукової новизни одержані автором самостійно. Дисертантом було опубліковано 7 праць за темою дисертації.

Дисертаційне дослідження виконано на кафедрі теорії та історії держави і права Вищого навчального закладу «Університет економіки та права «КРОК». Науковий керівник: кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри теорії та історії держави і права Гуменюк Віталій Васильович.

Розглянувши звіт подібності щодо перевірки на плагіат, рецензенти дійшли висновку, що дисертаційна робота Гаряги О.О. є результатом самостійних досліджень і не містить елементів плагіату та запозичень. Використані ідеї, результати і тексти інших авторів мають посилання на відповідне джерело. Дисертація характеризується єдністю змісту та відповідає діючим вимогам її оформлення.

7. Список опублікованих праць за темою дисертації. Основні положення та висновки дисертаційного дослідження знайшли своє відображення у 7 наукових працях, 4 статті опубліковано у наукових фахових виданнях України, а також 3 публікації, які засвідчують апробацію матеріалів дисертації.

Наукові праці, в яких опубліковані основні наукові результати дисертації:

Статті у періодичних наукових фахових виданнях:

1. Гаряга О. О. Принципи кримінального судочинства за судовою реформою 1864. *Legal Bulletin*. 2024. № 12. С. 87-92. <https://lbku.krok.edu.ua/index.php/legal-bulletin/article/view/465>
DOI: [10.31732/2708-339X-2024-12-A13](https://doi.org/10.31732/2708-339X-2024-12-A13)

2. Гаряга О. О. Особливості розробки та прийняття Судових статутів у ході реформування системи правосуддя Російської імперії у середині XIX ст. *Право.ua*. 2022. № 4. С. 37-41. https://pravo.unesco-socio.in.ua/wp-content/uploads/archive/Pravo-ua-2022-4/Pravo_ua_2022_4_037.pdf

DOI: [10.32782/LAW.UA.2022.4.6](https://doi.org/10.32782/LAW.UA.2022.4.6)

3. Француз А. Й., Гаряга О. О. Інститут мирових суддів у системі правосуддя Російської імперії після Судової реформи 1864 року. *Науковий вісник публічного та приватного права*. 2021. Вип. 2. Т. 2. С. 3-6. <http://www.nvppp.in.ua/vip/2021/2-2/1.pdf>

DOI: [10.32844/2618-1258.2021.2.2.1](https://doi.org/10.32844/2618-1258.2021.2.2.1)

4. Француз А. Й., Гаряга О. О. Система правосуддя в українських землях після Судової реформи 1864 р. *Юридична наука*. 2020. № 12(114). С. 13-19.

<https://journal-nam.com.ua/index.php/journal/article/view/571>

DOI: [10.32844/2222-5374-2020-114-12.02](https://doi.org/10.32844/2222-5374-2020-114-12.02)

Наукові праці, які засвідчують апробацію матеріалів дисертації:

5. Гаряга О. О. Принцип змагальності у цивільному судочинстві за судовою реформою 1864 року. *Актуальні дослідження правової та історичної науки*: матеріали Міжнародної наукової інтернет-конференції. Випуск 63 (м. Тернопіль, Україна, м. Ополе, Польща, 11 – 12 липня 2024 р.) / редкол. : О. Яремко та ін. ГО «Наукова спільнота». WSZIA w Opolu. Тернопіль : ФОП Шпак В.Б. 2024. С. 55-58.

https://www.lex-line.com.ua/data/downloads/file_1725104250.pdf

6. Гаряга О. О. Особливості функціонування окружних судів за судовою реформою 1864 року. *Розвиток науки та освіти в умовах глобалізації*: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції /

Міжнародний гуманітарний дослідницький центр (Чернігів, 2 серпня 2024 р).
Research Europe, 2024. С. 65-69.

<https://researcheurope.org/wp-content/uploads/2024/08/re-02.08.24.pdf>

7. Гаряга О. О. Оскарження судових актів у цивільному судочинстві за судовою реформою 1864 року. *Вісімдесят восьмі економіко-правові дискусії*. Серія: Соціальні та гуманітарні науки: матеріали Міжнародної мультидисциплінарної наукової інтернет-конференції (м. Львів, Україна, м. Ополе, Польща, 18-19 липня 2024 р.) / редкол. : О. Патряк та ін. ГО «Наукова спільнота», WSZIA w Opolu. Львів : ФО-П Шпак В.Б. 2024. С. 13-16. http://www.spilnota.net.ua/data/downloads/file_1725097158.pdf

ВВАЖАТИ, що за актуальністю, ступенем новизни, обґрунтованістю, науковою та практичною цінністю здобутих результатів дисертація Гаряги Олега Олександровича на тему «Доступ до правосуддя за судовими статутами 1864 року: законодавчі норми та реалії політики самодержавства в Україні у кінці XIX – на початку XX ст. (історико-правове дослідження)», відповідає спеціальності 081 «Право» та вимогам Порядку підготовки здобувачів вищої освіти (наукових установ), затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 23 березня 2016 року № 261 (із змінами), наказу МОН України «Про затвердження Вимог до оформлення дисертацій» за № 40 від 12 січня 2017 року та пп. 5, 6, 7, 8 Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 12 січня 2022 року № 44 (із змінами)

РЕКОМЕНДУВАТИ дисертацію Гаряги Олега Олександровича на тему: «Доступ до правосуддя за судовими статутами 1864 року: законодавчі норми та реалії політики самодержавства в Україні у кінці XIX – на початку XX ст. (історико-правове дослідження)», до захисту на здобуття ступеня доктора філософії у разовій спеціалізованій вченій раді за спеціальністю 081 «Право».

Головуюча на засіданні
міжкафедрального семінару
декан юридичного факультету,
доктор філософії з права, доцент,
доцент кафедри теорії та історії
держави і права Університету «КРОК»

Наталія СТЕПАНЕНКО

Секретар

засвідчук

Лариса ІВАНЮТА